

Pragmatism in Iraq's Foreign Policy (2005-2023): Features and Consequences

Morteza Nourmohammadi *

Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science,
Allameh Tabataba'i University, Tehran-Iran, politic110@gmail.com

Alireza Damirchi

Master's Student of Islamic Studies and Political Sciences of Imam Sadiq University, Tehran,
a.damirchi@isu.ac.ir

Abstract

Objective: The attack of the international coalition led by the United States of America on Iraq in 2003 led to the establishment of a new political system based on ethnic divisions in this country. Due to the lack of formation of a powerful government behind these agreements and the approval of the country's constitution in 2005, the country's foreign policy has been affected by various actors. This issue has caused a kind of pragmatism in Iraq's foreign policy. In this regard, the present research seeks to investigate the characteristics and results of this pragmatism in Iraq's foreign policy.

Method: This research has done a scientific investigation of this issue using documentary sources and with a descriptive-analytical approach.

Findings: The authors of this article have come to the conclusion that the pragmatism formed in the behavior of Iraqi politicians based on the opinion of Charles Chao Rong Fua was based on small pragmatism. In this regard, the interests, goals and strategies formed in the foreign policy of this country are also affected by this.

Conclusion: The pursuit of small pragmatism has made the interests, goals and strategies of Iraq's foreign policy to be pursued in order to maintain the survival of the system. In this regard, the interests and objectives of the foreign policy are: getting out of isolation and rebuilding foreign relations, getting rid of territorial occupation, providing security and countering terrorism with the cooperation of foreign actors, providing and developing weapons and military power of the country, revitalizing the oil economy and expanding the routes Energy transfer, provision of needed domestic goods and increase in foreign investment. The foreign policy strategies of this country also include creating a balance between regional and extra-regional powers present in Iraq, mediation, neutrality towards crises and joining alliances and coalitions.

Keywords: Pragmatism, Foreign Policy, New Iraq, Policy Structure.

Article type: Research

* Received on 1 January, 2024 Accepted on 13 May, 2024

Cite this article: Nourmohammadi & Damirchi (2024) Pragmatism in Iraq's Foreign Policy (2005-2023): Features and Consequences, Fall 2024, Vol.13, NO.3, 45-73.

DOI: 10.30479/psiw.2024.19779.3299

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University.

Corresponding Author: Morteza Nourmohammadi (politic110@gmail.com)

عملگرایی در سیاست خارجی عراق (۲۰۲۳-۲۰۰۵): ویژگی‌ها و پیامدها

مرتضی نورمحمدی*

دانشیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران politic110@gmail.com

علیرضا دمیرچی

دانشجوی کارشناسی‌ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع) a.damirchi@isu.ac.ir

چکیده

هدف: متعاقب حمله ایالات متحده آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳، نظام سیاسی جدیدی مبتنی بر تقسیم‌بندی قومی در این کشور تشکیل شد. با توجه به عدم شکل‌گیری دولتی قدرتمند در پس این توافقات و تصویب قانون اساسی این کشور در سال ۲۰۰۵ سیاست خارجی این کشور تحت تأثیر کنشگران و موضوعات مختلفی بوده است. این موضوع سبب ایجاد نوعی عملگرایی در سیاست خارجی عراق شده است. در این راستا این پژوهش به دنبال بررسی ویژگی‌ها و نتایج این عملگرایی در سیاست خارجی عراق است.

روش‌شناسی: این پژوهش با استفاده از منابع اسنادی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی به بررسی علمی این موضوع پرداخته است.

یافته‌ها: مطالعه سیاست‌گذاری، رفتار و کنش سیاست‌گذاران نشان می‌دهد که عملگرایی شکل‌گرفته در رفتار سیاستمداران عراقی بر اساس عملگرایی کوچک بوده است. در این راستا منافع، اهداف و راهبردهای شکل‌گرفته در سیاست خارجی این کشور نیز تحت تأثیر آن است.

نتیجه‌گیری: پیگیری عملگرایی کوچک باعث شده تا منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی عراق در جهت حفظ بقای نظام پیگیری شود. در این راستا منافع و اهداف سیاست خارجی عبارت‌اند از: خروج از انزوا و بازسازی روابط خارجی، رهایی از اشغال سرزمینی، تأمین امنیت و مقابله با تروریسم با همکاری بازیگران خارجی، تأمین و توسعه تسلیحات و توان نظامی کشور، احیای اقتصاد نفت و گسترش مسیرهای انتقال انرژی، تأمین کالاهای داخلی موردنیاز و افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی. راهبردهای سیاست خارجی این کشور نیز شامل ایجاد توازن میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حاضر در عراق، میانجیگری، بی‌طرفی در قبال بحران‌ها و پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌ها است.

واژگان کلیدی: عملگرایی، سیاست خارجی، عراق جدید، ساختار سیاست‌گذاری

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۱۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۳/۲/۲۴

استناد: نورمحمدی و دمیرچی (۱۴۰۳)، عملگرایی در سیاست خارجی عراق (۲۰۲۳-۲۰۰۵): ویژگی‌ها و پیامدها، پاییز ۱۴۰۳، دوره ۱۳، شماره ۳، پیاپی ۵۱: ۴۵-۷۳.

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف ©

۱- مقدمه

با حمله ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ که منجر به اشغال این کشور شد، ساختار سیاسی دیکتاتوری رژیم بعثی صدام حسین از بین رفت و نظام جدیدی مبتنی بر دموکراسی توافقی پایه‌گذاری شد. این نظام که بر مبنای سیستم سهمیه‌بندی فرقه‌ای شکل گرفته بود و طی آن شیعیان، اهل سنت و کردها در درون قدرت، شریک بودند در سال‌های ابتدایی پس‌اشغال به توافق میان‌گروه‌های مختلف رسید و به صورت قانونی نانوشته در میان سیاستمداران عراقی درآمد.

تحول در نظام سیاسی عراق باعث آن شد تا کنشگران دخیل در امر تصمیم‌گیری دچار تغییر شوند. در این راستا قدرت بخش‌هایی چون عشایر، احزاب، بازیگران خارجی برخلاف نظام سیاسی تک‌حزبی مرکزگرای حکومت قبلی رو به فزونی گذاشت و نقش رهبران به‌مرور کم‌رنگ‌تر از دوران رهبری صدام شد. این مسئله همچنین به دلیل شرایط جدید پیش‌آمده در فعالیت کنشگران مانند تمایل احزاب به نیروهای خارجی چون آمریکا برای کسب و حفظ قدرت سیاسی باعث شد تا سیاست‌های جدیدی نیز در راستای پیشبرد امور خارجی پیش گرفته شود.

اتخاذ این سیاست‌ها چالشی بزرگ برای دولت‌های مختلف عراق به شمار می‌رفت، چراکه رویکرد شخصی، قومی و عشیره‌ای تصمیم‌گیرندگان جدید در اتخاذ سیاست‌های نظام سیاسی نوپای عراق، دولتمردان روی کارآمده را از تدوین سیاست خارجی کارآمد و بلندمدت ناتوان نمود. این مسئله به‌گونه‌ای بود که هریک از این کنشگران داخلی و بین‌المللی در عرصه سیاست‌گذاری خارجی عراق سکان سیاست خارجی این کشور را به یک سو می‌کشاندند و این موضوع سبب می‌شد تا برآیند این امر محسوس نباشد و حتی در زمان‌هایی به صفر گراید. مشخص نبودن دقیق پیکان سیاست خارجی عاملی بود تا منافع، اهداف و راهبردهای بلندمدت و دقیقی در این حوزه شکل نگیرد.

در این راستا تصمیم‌گیران دولتی عرصه سیاست خارجی با عنایت به وجود این معضل، به جهت حفظ نظام سیاسی فعلی در برابر تهدیدات به وجود آمده پس از سال ۲۰۰۳ مانند ناامنی، بی‌ثباتی سیاسی، جنگ‌های داخلی و مذهبی، فساد، ناکارآمدی، تروریسم (باقری دولت‌آبادی و شفیع سیف‌آبادی، ۱۳۹۸: ۱۰۳)، بحران مشروعیت و امثال آن اقدام به اتخاذ نوعی رویکرد در این زمینه نمودند که بدین طریق اقدام به حفظ وضع موجود نمایند. رویکرد در پیش گرفته شده بر اساس نگاه عملگرایی صورت می‌پذیرفت. بر این اساس دولتمردان و مسئولین رده‌بالای این کشور به‌جای پیگیری آرمان‌ها و اصول مندرج در قانون اساسی مصوب سال ۲۰۰۵، جهت رسیدن به اهداف مدنظر خود از تاکتیک‌هایی که بعضاً در عدم همراهی یا تعارض با این اصول هستند استفاده می‌کنند.

رویکرد عملگرایی اتخاذ شده طی دودهه اخیر تقریباً در میان تمامی دولت‌های بیرون‌آمده از قانون اساسی این کشور دارای ویژگی و پیامدهای مشابهی بوده است. به همین جهت این پژوهش به دنبال آن است تا به این سوال پاسخ دهد که «عملگرایی در سیاست خارجی عراق در بین سال‌های (۲۰۲۳-۲۰۰۵) از چه پیامدهایی برخوردار بوده است؟» فرضیه این مقاله بر گزاره «عملگرایی در سیاست خارجی عراق باعث شده است منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی بر محور حفظ بقا باشد» استوار است. اتخاذ این بازه زمانی نیز از آن حیث دارای اهمیت است که دولت‌های تشکیل شده در این زمان، بیرون‌آمده از قانون اساسی است. این پژوهش از نوع کیفی و از نظر ماهیت مبتنی بر روش توصیفی - تحلیلی است

۲- پیشینه پژوهش

ادبیات و آثار محدودی درباره عملگرایی و سیاست خارجی عراق به نگارش درآمده است. این آثار را برای بررسی بهتر می‌توان به سه دسته تقسیم‌بندی کرد؛ منابع مرتبط با سیاست خارجی عراق، منابع مرتبط با مفهوم عملگرایی در سیاست خارجی و منابع مرتبط با عملگرایی در سیاست خارجی عراق.

منابع مرتبط با سیاست خارجی عراق: مقاله خسروی (۱۳۸۹) به بررسی سیاست خارجی عراق جدید می‌پردازد که در آن، سیاست خارجی این کشور را تحت تأثیر منابع پایدار و ثابت داخلی می‌داند. مقاله دهقانی فیروزآبادی (۱۳۸۲) اهمیت عوامل ژئوپلیتیکی و تأثیر آن بر سیاست خارجی عراق را مورد بررسی قرار می‌دهد. مقاله کاویانی‌راد و بویه (۱۳۹۱) به تشریح این مسئله می‌پردازد که تنگنای ژئوپلیتیک عراق در عدم دسترسی آسان به آب‌های آزاد به سیاست خارجی این کشور ماهیتی تهاجمی بخشیده، سیاستی که حتی پس از فروپاشی نظام بعث از طریق سیاستمداران عراقی بارها در قالب لغو یا تغییر مفاد قرارداد الجزایر در ارتباط با ایران طرح مسئله شده است. مقاله افشون و الله‌کرم (۱۳۹۹) به بررسی ساختار سیاست‌گذاری خارجی عراق و تأثیر آن بر سیاست خارجی عراق در قبال ایران می‌پردازد. مقاله قائمی و قیاسی (۱۴۰۲) نیز با بررسی حلقه‌های مؤثر در حوزه سیاست‌گذاری خارجی عراق، رویکردهای سیاست خارجی این کشور را به ویژه پس از انتخابات سال ۲۰۲۱ در قبال جمهوری اسلامی ایران مورد واکاوی قرار می‌دهد.

منابع مرتبط با مفهوم عملگرایی در سیاست خارجی: مقاله تیشه‌یار و بهرامی (۱۳۹۷) به بیان عملگرایی در سیاست خارجی با عنایت به سه اصل پذیرش نظم موجود بین‌المللی، واقعی و معقول بودن منافع و محاسبه هزینه و فایده در تحقق اهداف می‌پردازد. مقاله آزاد (۱۴۰۰) عملگرایی را در چارچوب نقش کارگزار پراگماتیست در تعدیل فشار سیستمی مورد بررسی قرار می‌دهد. احمدی لفورکی و سعدالدین (۱۳۹۹) نیز عملگرایی مبتنی بر اصول را مورد واکاوی قرار داده و به عنوان چارچوب نظری خود به کار می‌برد.

منابع مرتبط با عملگرایی در سیاست خارجی عراق: مقاله Salem (۲۰۱۳) سیاست خارجی عراق پس از ۲۰۰۳ را مبتنی بر رویکرد عملگرایی مورد بررسی قرار می‌دهد. نکته‌ای که در مورد این مقاله وجود دارد، بررسی این مقوله تا سال ۲۰۱۳ است.

در مجموع به نظر می‌رسد که در ادبیات موجود، موضوع عملگرایی در سیاست خارجی عراق و بازتاب آن در منافع و راهبردهای این کشورها در بازه‌های زمانی مختلف کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. این پژوهش ضمن استفاده از تقسیم‌بندی جدید از عملگرایی برای تبیین این مقوله، ویژگی بارز و پیامدهای آن را در منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی این کشور مورد بررسی قرار می‌دهد. از طرفی بررسی منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی عراق با این وسعت و در این بازه زمانی در سایر آثار علمی تاکنون مورد واکاوی قرار نگرفته است.

۳- چارچوب نظری

عملگرایی یا پراگماتیسم یک رویکرد حل مسئله است که در سیاست خارجی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. این واژه بیشتر در مجامع علمی به کار برده می‌شود تا بخواهد مورد بررسی و نظریه‌پردازی قرار بگیرد؛ به همین دلیل معمولاً برای تعریف این مفهوم از تعریف واژه متضاد آن یعنی آرمان‌گرایی بهره می‌برند. آرمان‌گرایی را در سیاست خارجی، تلاشی در جهت دستیابی به اهداف ایدئولوژیک صرف در عرصه خارجی به وسیله دولت‌ها می‌خوانند. با این وجود برای تعریف عملگرایی باید به این نکته توجه داشت که این مفهوم بر هیچ ایدئولوژی متمرکز نیست. پراگماتیسم برای رسیدن به اهداف خود از هر روشی استفاده می‌کند (Phua, 2022: 11). بر این اساس می‌توان عملگرایی را رویکردی مبتنی بر محاسبه هزینه - فایده، بکارگیری راهبردهای مختلف و باتمركز بر شرایط و واقعیت‌های موجود دانست (Vinjamuri & Snyder, 2012: 435) که طی آن پیامدهای رفتارهای هنجاری و آرمان‌گرایانه در نظر گرفته می‌شوند و به جهت پرهیز از بروز نتایج نامطلوب از تاکتیک‌هایی استفاده می‌شود که ممکن است برخلاف آرمان‌ها باشد (Juncos, 2017: 11). در این راستا چارلز چائو رونگ فوا^۱ (2022) در مطالعات خود پیرامون مفهوم پراگماتیسم، به جهت ارائه یک دسته‌بندی دقیق آن را به دو بخش تقسیم‌بندی می‌کند؛ عملگرایی بزرگ و عملگرایی کوچک.

عملگرایی کوچک به آن دسته از تصمیماتی گفته می‌شود که سیاستمداران به آن اقدام می‌کنند تا بدین نحو یا به پیشرفت شغلی برسند و یا اینکه بدان طریق بتوانند بقای خود یا نظام سیاسی را حفظ نمایند. از طرفی نیز عملگرایی بزرگ بر انجام کارها و منافع ملی یا فراملی تمرکز دارد. در این راستا سیاستمدار تلاش دارند تا تعادلی میان اصولگرایی و عملگرایی فراهم

1. Charles Chao Rong Phua

آورند. در تصمیمات عملگرایانه بزرگ، ممکن است اصول به خطر بیفتند اما این کار به این دلیل اتفاق می‌افتد که مزایایی را برای یک ملت و نه صرفاً یک فرد یا گروه سیاسی در عرصه ملی یا بین‌المللی یا هردو به همراه داشته باشد (Phua, 2022: 14-16).

جدول ۱: انواع عملگرایی. ترسیم: (نگارندگان، ۱۴۰۲)

نوع عملگرایی	نحوه تحلیل مسائل	اولویت	راهبرد بلندمدت	نحوه اجرا
عملگرایی کوچک	مبتنی بر واقعیت	بقای نظام سیاسی، بقای جایگاه سیاسی شخصی، پیشرفت شغلی	ندارد	منعطف
عملگرایی بزرگ	مبتنی بر واقعیت	رسیدن به اهداف بزرگ با نادیده گرفتن موقت اصول	ندارد	منعطف

بررسی این مورد که سیاست خارجی کشور عراق از کدام یکی از دسته‌های بالا در عملگرایی پیروی می‌کند نیازمند آن است تا در ابتدا عوامل زمینه‌ای دخیل در امر تصمیم‌گیری را مورد بررسی قرار دهیم تا به این طریق بتوانیم به این امر دست یابیم. چارلز چائو رونگ فوا این عوامل زمینه‌ای را وابسته به عوامل ساختاری و عوامل مربوط به کارگزار می‌داند. عوامل ساختاری را با توجه به کشور عراق می‌توان به چهار دسته عوامل بین‌المللی، منطقه‌ای، داخلی و محیطی تقسیم‌بندی کرد. عوامل بین‌المللی شامل بازیگران فرامنطقه‌ای، نهادها و هنجارهای بین‌المللی هستند. عوامل منطقه‌ای شامل بازیگران منطقه‌ای چون دولت‌ها، گروه‌های تروریستی، نهادهای منطقه‌ای و امثال آن می‌باشد. سطح ملی، نهادها و سیاست‌های داخلی را شامل می‌شود. عوامل محیطی نیز عبارت است از مجموعه‌ای از عوامل مانند وضعیت ژئوپلیتیکی، تاریخ کشور و امثال آن که بر روند تصمیم‌گیری‌ها مؤثر است (Phua, 2022: 18-19).

عوامل کارگزاری نیز تأثیر و جایگاه خود را دارند. این عوامل شامل بازیگرانی چون سیاستمداران، بورورکرات‌ها و امثال آن می‌باشند که عقاید، ادراکات، خواسته‌ها، علائق و رویکردها باعث شکل‌گیری سیاست خارجی می‌شوند (بصیری و شیخ حسینی، ۱۳۹۱: ۱۶۴). عوامل ساختاری و کارگزاری به طرق مختلف بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و قادر هستند تا بدین نحو یکدیگر را تعدیل و محدود کنند. در کشورهایی با ساختار سیاسی متکثری چون عراق، معمولاً تلاش‌های کارگزار است که ساختار را کمی تعدیل می‌تواند بکند. با توجه به مباحث مطروحه برای فهم عملگرایی موجود در سیاست خارجی عراق که منجر به ایجاد نوعی از سیاست خارجی شده است می‌بایست عوامل کارگزاری و ساختاری دخیل در سیاست خارجی این کشور را مورد بررسی و واکاوی قرار دهیم.

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱. عوامل زمینه‌ای مؤثر بر عملگرایی در سیاست خارجی عراق

عوامل زمینه‌ای مؤثر در سیاست خارجی عراق متشکل از دو بخش عوامل ساختاری و عوامل کارگزاری هستند. بخش ساختاری باید با عنایت به بازیگران مؤثر در تصمیم‌سازی این عرصه مورد عنایت قرار بگیرد و عوامل کارگزاری نیز مبتنی بر عقاید، آرا، افکار، قدرت و توانایی‌های فردی و امثال آن در سیاستمداران، کارگزاران و... مورد بررسی جدی واقع شود.

الف: عوامل ساختاری مؤثر بر عملگرایی در سیاست خارجی عراق
عوامل ساختاری مؤثر در اتخاذ تصمیمات بین‌المللی از پنج بازیگر مهم و تأثیرگذار تشکیل می‌شود. این کنشگران عبارتند از: کنشگران دولتی خارجی، احزاب، عشایر، مرجعیت شیعه و دولت.

کنشگران خارجی: اشغال عراق و به‌وجود آمدن چالش‌های متعدد سیاسی - امنیتی در این کشور باعث شد تا عملاً دولتی متزلزل در پرتو شاخص‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در این کشور شکل بگیرد. این موضوع زمینه‌ساز گسترش حضور و مداخله قدرت‌های خارجی را در عراق به‌وجود آورد. این قدرت‌ها که علاوه بر همسایگان منطقه‌ای، قدرت‌های جهانی را در بر می‌گرفتند (نیاکویی و پیرمحمدی، ۱۳۹۸: ۲۰۶) باعث تغییر و جهت‌دهی به سیاست خارجی عراق شدند.

کشورهایی نظیر ایالات متحده و ایران در کنار ترکیه از جمله بازیگرانی هستند که بر روند سیاست خارجی عراق به‌نحوی مفید و مخرب تأثیرگذار هستند. این کنشگران به یک اندازه بر این فرایند تأثیرگذار نیستند بلکه وابسته به قدرت و نفوذ سیاسی و فرهنگی آن‌ها اثربخشی این قدرت‌ها نیز تغییر پیدا می‌کند. لازم به ذکر است که بازیگران داخلی نیز با توجه به وجود منافع مشترک با نیروهای خارجی عرصه را برای فعالیت آن‌ها باز می‌کنند (Gulmohamad, 2022: 145-155).

ایالات متحده به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بازیگران عرصه عراق در این کشور در پی تأمین منافع خود است. تأمین امنیت و تضمین بقای رژیم اشغالگر قدس، حفظ جریان انرژی و نفت به سوی جهان غرب، جلوگیری از ظهور یا قدرت‌گیری بازیگران ضد آمریکایی مانند گروه‌های مقاومت در منطقه، حمایت از رژیم‌های هماهنگ و همراه با ایالات متحده (قاسمی، ۱۳۸۹: ۴۵-۴۶)، ایجاد اصلاحات سیاسی (اسلامی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۲) و اقتصادی تئولبرالی، جلوگیری از رشد بنیادگرایی و تروریسم و امثال آن از جمله مواردی است که در این راستا می‌توان ذکر کرد (نیاکویی و ستوده، ۱۳۹۵: ۱۴۰). این مسائل سبب می‌شود تا آمریکایی‌ها از طرق مختلفی چون همراهی سیاستمداران، عشایر، احزاب و حتی نخبگان اجتماعی و فرهنگی در پی پیگیری منافع خود در عرصه سیاستگذاری خارجی حرکت کند.

جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی دیگر از بازیگران بسیار مؤثر صحنه سیاسی عراق جدید از آنجا که بیشترین آسیب را طی چنددهه اخیر از جانب این کشور و طی جنگ هشت‌ساله متحمل شده است (قاسمی، ۱۳۸۹: ۵۳) در پی آن است تا به‌خصوص بعد از قدرت‌گیری شیعیان در این کشور پس از سال ۲۰۰۳ ضمن حمایت از آن‌ها مانع از ایجاد دشمنی قدرتمند در مرزهای غربی خود شود (یزدانی، افشاری و ربیعی‌نیا، ۱۳۹۴: ۶۶-۶۸). وجود آمریکا در عراق تهدیدی است که جمهوری اسلامی مایل است تا با استفاده از گروه‌های مقاومت شیعه و همراهی برخی جریان‌های سیاسی داخلی، ضمن ممانعت از حضور آن‌ها در قالب نیروهای مستشاری نظامی و اطلاعاتی، اقدام به اخراج این نیروها (Pollack, 2011) حمایت از عراق قوی و مستقل و تلاش برای حفاظت از امنیت و ثبات آن به‌جهت جلوگیری از تجزیه این کشور با توجه به وجود اقوام مختلف سنی و کرد در ایران و امکان ایجاد و حتی گسترش حرکت‌های جدایی‌طلب در داخل مرزهای خود در کنار مقابله با جنبش‌های تروریستی که خاک ایران را تهدید می‌کنند (ذوالقدر و نجفی، ۱۴۰۱: ۶۴-۶۵) از دیگر عواملی است که جمهوری اسلامی را بر آن می‌دارد تا به سمت تأثیرگذاری غیرمستقیم و ضداستکباری در فرایند سیاست خارجی حرکت کند.

ترکیه با وجود آنکه از توانایی تأثیرگذاری زیادی مانند دو بازیگر قبلی در داخل عراق برخوردار نیست در پی افزایش تبادلات تجاری خود با عراق به‌خصوص در حوزه نفت و گاز و تبدیل شدن به هاب انرژی با انتقال نفت منطقه اقلیم کردستان عراق به اروپا (عبد محمود، ۲۰۲۲: ۵۹۵-۵۹۷)، مقابله با تهدیدات گروه پ.ک.ک از طریق مبارزه با آن در داخل مرزهای این کشور (Dogan & Demir, 2015: 49-50) و ممانعت از قدرت‌گیری شیعیان تحت حمایت ایران به‌جهت جلوگیری از افزایش رشد و نفوذ جمهوری اسلامی در منطقه غرب آسیا است. این کشور تأثیرگذاری بر سیاست خارجی عراق را از طریق ابزارهای اقتصادی و سیاسی و به‌خصوص استفاده از احزاب و گروه‌های داخلی کرد و اهل سنت انجام می‌دهد.

عشایر: قبایل و عشایر کماکان و با وجود قدرت‌یافتن برخی از مولفه‌های جامعه مدنی، یکی از بازیگران قدرتمند در عرصه سیاسی عراق هستند و شیوخ قبایل نیز جزو افراد مؤثر و مهم در جامعه نسبتاً سنتی این کشور به‌حساب می‌آیند (Otterman, 2005). عشایر و قبایل از پشتوانه مردمی زیادی برخوردارند. طبق نظرسنجی که سرویس آی او ام در استان بصره در سال ۲۰۲۲ انجام داده است نزدیک به ۵۰ درصد از پاسخ‌دهندگان قبایل را پشتوانه‌ای ایمن برای خود می‌دانند و ۶۳ درصد از آن‌ها نیز به رهبران قبایل نگاه مثبتی داشتند (Badawi, 2022).

این مقبولیت اجتماعی عشایر و رهبران آن سبب می‌شود تا بازیگران داخلی (نخبگان سیاسی، احزاب و...) و بازیگران خارجی به‌جهت پیشبرد اهداف خود به مشروعیت مردمی

حاصل از ارتباط با این گروه‌ها نیاز داشته باشند (Chokr, 2022: 292-303). این نیاز سبب ایجاد روابطی دوجانبه میان طرفین می‌شود و از آن سو که قبایل به جای پیشبرد منافع ملی، اهداف شخصی خود را دنبال می‌کنند بنابراین تأثیرگذاری آن‌ها بر سیاست و به طور خاص سیاست خارجی در راستای پیشبرد منافع کلیت نظام سیاسی و مردم عراق نخواهد بود (Chokr, 2022: 186-188).

احزاب: احزاب مهم‌ترین بازیگران داخلی در عرصه سیاست خارجی عراق هستند. معاون سابق وزیر امور خارجه عراق معتقد است که: «روابط دیپلماتیک عراق با جهان خارج سیاسی شده است و گروه‌های سیاسی به‌ویژه احزاب اسلامی، بر نحوه روابط خارجی کشور تأثیر [جدی] دارند» (Gulmohamad, 2022: 35-39). تأثیر احزاب بر این عرصه را می‌توان از دو جنبه مورد بررسی قرار داد: اول اینکه، احزاب با حمایت از اشخاص باعث قدرت‌گیری آن‌ها می‌شوند. افراد به قدرت رسیده نیز مجبورند به جهت حفظ پشتیبانی جریانات سیاسی از خود، منافع حزبی را بر منافع ملی در اولویت قرار دهند. برای مثال نمایندگان مجلس که منتسب به یک جناح سیاسی هستند در مواجهه موضوعی با مسائل مانند مسئله اخراج آمریکا از عراق بر اساس نوع نگاه و رویکرد سیاسی خود به ایالات متحده نسبت به این قضیه نگاه می‌کنند نه صرفاً بر اساس عقاید ملی‌گرایانه؛ دوم، نیاز به پشتیبانی خارجی از سوی احزاب برای بدست آوردن قدرت در داخل عراق باعث شده است تا این جریانات سیاسی ضمن ارتباط‌گیری با کنشگران خارجی و حمایت از منافع آن‌ها در کشور، روابط خارجی مجزایی را نیز برای خود تعریف نمایند. برای مثال مشاهده می‌شود روابط خارجی که اتحادیه میهنی کردستان عراق برای خود تعریف کرده با آنچه حزب دموکرات انجام می‌دهد متفاوت است.

این نوع کنشگری در سیاست این کشور باعث می‌شود منافع ملی نادیده گرفته شود و منافع شخصی و حزبی مورد توجه قرار بگیرد. عدم شکل‌گیری سیاست خارجی منسجم و راهبردی و ایجاد فرصت برای دخالت سایر بازیگران از جمله پیامدهای اتخاذ این سیاست تلقی می‌شود.

مرجعیت شیعه: مرجعیت شیعه در عراق یکی از افراد تأثیرگذار در عرصه سیاسی عراق طی یک‌دهه اخیر این کشور بوده است. این تأثیرگذاری به واسطه پشتوانه اجتماعی است که دستگاه روحانیت طی قرن‌ها برای خود ایجاد کرده‌اند (Chokr, 2022: 292-303). مرجعیت معمولاً حضور مستقیمی در عرصه سیاسی و به‌خصوص سیاست خارجی ندارند. آیت‌الله سیستانی از دهه ۱۹۹۰ میلادی این جایگاه را برعهده دارد و دارای مقلدین فراوانی در کشورهایی چون ایران، عراق، عربستان، افغانستان، پاکستان و حتی قاره اروپا و آمریکا است. وی با رویکرد تقلیل‌گرایانه خود در سیاست از طریق ارشادات، بیانیه‌های قرائت شده در نمازهای جمعه،

نامه‌ها، دیدارهای خصوصی با مسئولین و سیاسیون و امثال آن به تأثیرگذاری در صحنه سیاست خارجی عراق مبادرت می‌ورزند.

نفی صلاحیت اشغالگران در تعیین اعضای اولین پارلمان عراق به جهت نگارش قانون اساسی نمونه‌ای است که آیت‌الله سیستانی با استفاده از بیانیه خود اقدام به تأثیرگذاری در سیاست خارجی کرده است. وی در این بیانیه این‌طور عنوان می‌کند: «نیروهای اشغالگر از هیچ‌گونه شایستگی برای تعیین اعضای مجلس نگارش قانون اساسی برخوردار نیستند؛ و هیچ ضمانتی وجود ندارد که آنچه چنین مجلسی به‌عنوان قانون اساسی می‌نویسد با مصالح عالی مردم عراق همسو بوده و از آرمان‌ها و هویت مدنی مردم عراق که از پایه‌های اساسی آن دین حنیف اسلام و ارزش‌های اجتماعی و ارجمند آن است حکایت کند. از این رو طرح یادشده از بنیاد پذیرفتنی نیست. بنابراین به ناچار باید ابتدا انتخابات عمومی شکل گیرد تا از طریق آن هر عراقی که شایستگی انتخاب کردن را دارد نماینده‌اش را در مجلس برای نگارش قانون اساسی تعیین کند. آنگاه قانون اساسی تدوین شده به وسیله این مجلس برای تصویب نهایی به رفراندوم عمومی گذاشته شود. برتمام مومنان است که با تمام توان شکل‌گیری این امر مهم را مطالبه کنند و در تحقق آن به بهترین وجه مشارکت جویند» (سیستانی، ۱۴۲۴).

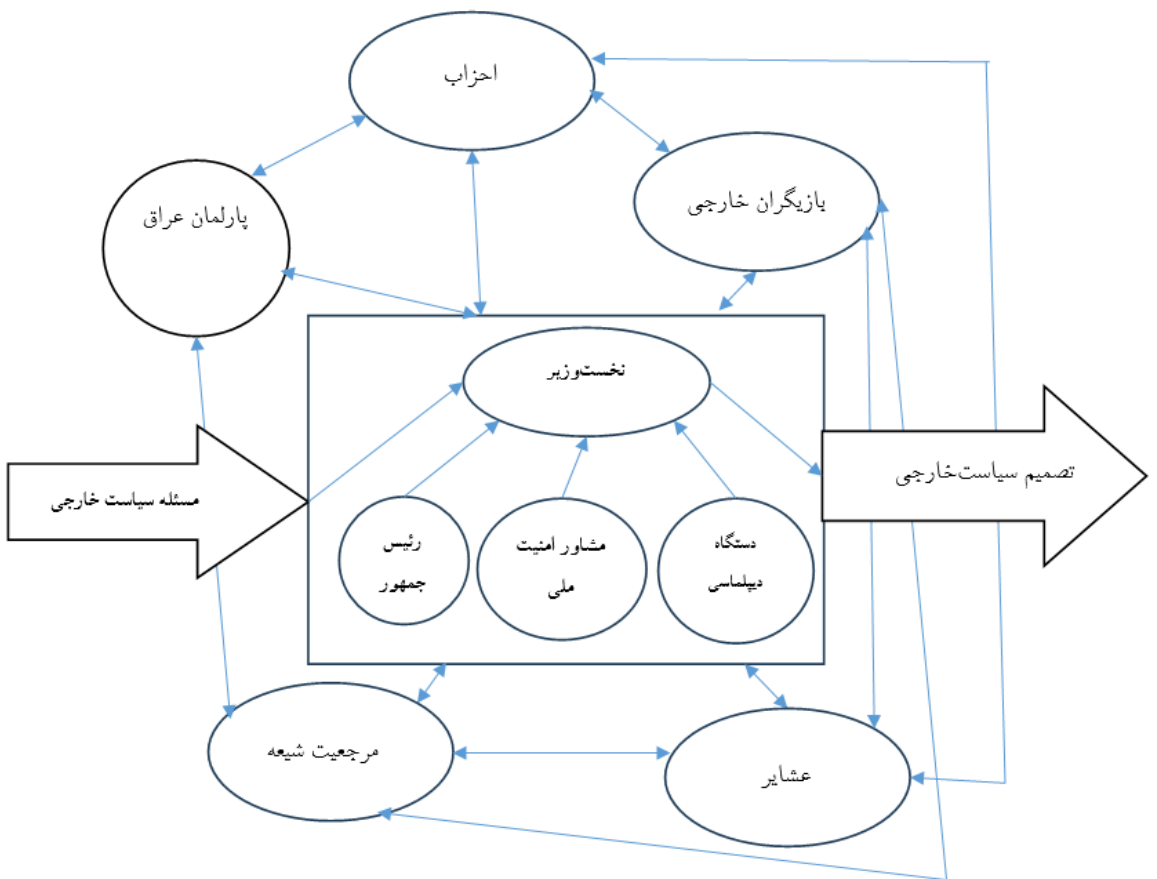
دولت: دولت عرصه بروز و ظهور سیاست خارجی یک کشور است. مجموعه دولت که متشکل از نهادها و سازمان‌ها و افراد است بر روند سیاست‌گذاری با توجه به اختیاراتی که قانون اساسی به آن داده، تأثیرگذار هستند. در این راستا به چهار جایگاه در سیاست خارجی عراق که بر روند تصمیم‌سازی و اجرا در عرصه بین‌المللی مؤثر هستند پرداخته می‌شود.

نخست‌وزیر و شورای وزیران براساس قانون اساسی سال ۲۰۰۵ بیشترین اختیار رسمی را در سیاست خارجی برخوردار هستند. در حقیقت این نخست‌وزیر است که باید پس از کنش و واکنش‌های گوناگون با دستگاه‌ها و ساختارهای رسمی و غیررسمی مختلف یک تصمیم سیاسی را اتخاذ نماید. براساس ماده ۷۶ قانون اساسی عراق نخست‌وزیر «مسئول اجرای سیاست‌های کلی دولت و فرمانده کل نیروهای مسلح است. وی اداره شورای وزیران و ریاست نشست‌ها را برعهده دارد. نخست‌وزیر همچنین از این حق برخوردار است تا با موافقت نمایندگان مجلس، وزرای خود را برکنار نماید» (قانون اساسی عراق: ۲۵).

وزیر امور خارجه و دستگاه دیپلماسی عراق، بازوی اجرایی سیاست خارجی کشور را تشکیل می‌دهند. نحوه اجرای درست سیاست‌های دولت است که باعث می‌شود این دستگاه از اهمیت بالایی برخوردار باشد. براین اساس وزیر امور خارجه وظایف زیر را برعهده دارد که عبارتند از: «ریاست دستگاه وزارت خارجه، اجرای سیاست‌های خارجی و نظارت بر حسن انجام فعالیت‌ها، معرفی سفرا جهت ارائه به پارلمان به وسیله رئیس جمهور و تصویب نمایندگان مجلس، پذیرش نمایندگان دیپلماتیک دیگر کشورها و معرفی آنان به رئیس دولت،

نماینده‌ی دولت عراق در کنفرانس‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، گفت‌وگو و مذاکره با نمایندگان سایر کشورها در مورد موضوعات مورد علاقه، پذیرش هیئت‌ها و نمایندگان خارجی، هماهنگی فعالیت‌های نمایندگی‌های مختلف دیپلماتیک در خارج از کشور» (خلف الصبیحی، ۲۰۲۱: ۲۸۱-۲۸۴).

رئیس‌جمهور در عراق نماد وحدت ملی و حاکمیت کشور است. شخص متصدی این جایگاه، نقشی نمادین در تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی دارد. این موضوع نشان‌دهنده نبود اختیارات واقعی برای این نقش است (خلف الصبیحی، ۲۰۲۱: ۲۸۱-۲۸۴). با این تفاسیر رئیس‌جمهور مطابق با قانون اساسی وظیفه تأیید معاهده‌ها و توافقنامه‌های بین‌المللی پس از موافقت مجلس نمایندگان، تأیید و صدور قوانینی که در مجلس وضع می‌شود و پذیرش سفرا را برعهده دارد.

شکل ۱: ساختار تصمیم‌گیری سیاست خارجی عراق. ترسیم: (نگارندگان، ۱۴۰۲)

ب: عوامل کارگزاری مؤثر بر عملگرایی در سیاست خارجی عراق

فرد یا کارگزار براساس ویژگی‌های شخصیتی، باورها و عقاید خود می‌تواند نقش مهمی را در سیاست خارجی بازی کند. این موضوع به خصوص در کشورهای که هنوز سازمان‌ها و نهادهای بوروکراتیک چندان قدرت نیافته‌اند از اهمیت بالاتری برخوردار است (محمدی، ۱۳۸۹: ۲۶). نوع کنشگری کارگزار در جایگاه خود ممکن است ارزش و اعتبار خاصی را به جایگاهی که در آن قرار دارد بدهد و یا اینکه از ارزش آن بکاهد. این موضوع ممکن است باعث شود دو اتفاق روی دهد: اول، فرد، با توجه به ویژگی‌های شخصیتی خود عامل تغییر در ساختار سیاسی بشود. براین اساس تأثیرگذاری وی بیشتر از تأثیرگذاری نقش و جایگاه سیاسی وی است. دوم، فرد نمی‌تواند از الزامات ساختاری نقش خود فراتر رفته و کنش و تعامل وی صرفاً در چارچوب محدودیت‌های آن جایگاه می‌باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۷۵). بریا مثال می‌توان به کنشگری جلال طالبانی و فواد معصوم در جایگاه ریاست‌جمهوری، به عنوان یک نقش نمادین در سیاست خارجی عراق اشاره کرد.

جلال طالبانی رئیس‌جمهور عراق در بین سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۴، با توجه به شخصیت کاریزماتیک و قدرت بالای رهبری که داشت توانست روابط بسیار مناسبی را با قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برقرار کند تا رسانه‌های بین‌المللی از او به عنوان «سوپاپ اطمینان» کشورهای غربی در عراق یاد کنند (Gulmohamad, 2021: 64). از طرفی نیز ایرانی‌ها از وی و توانایی‌هایش به نیکی یاد می‌کنند (عصر ایران، ۱۳۹۹). توانایی‌های طالبانی سبب شد تا در سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۰۸ مسائل متعددی بین بازیگران حاضر در این کشور به سرانجام برسد. به‌عنوان مثال تلاش‌های وی باعث شد تا مذاکرات صلح‌آمیزی بین نیروهای آمریکایی و شورشیان سنی عرب و دولت شیعی شکل گیرد. این درحالی است که فواد معصوم به‌دلیل اینکه دارای شخصیت، اعتبار و ارتباطات مناسبی نبود نتوانست جایگاه ریاست‌جمهوری را مانند دوران طالبانی اداره کند.

۴-۲. ویژگی‌های عملگرایی در سیاست خارجی عراق

بررسی و تطبیق عوامل ساختاری و کارگزاری در صحنه واقع کشور عراق نشان‌دهنده آن است که وزن عناصر ساختاری در عمل بیشتر و جدی‌تر از عوامل مبتنی بر کارگزار است. ناتوانی نخست‌وزیران مختلف در تغییر ریل سیاستگذاری سیاست خارجی و کنشگری در عرصه بین‌الملل را می‌توان مهم‌ترین گواه بر ادعای فوق دانست. قدرتمندی عوامل ساختاری در کنار کشاکش قدرت میان بازیگران داخلی آن باعث شده تا مجموعه‌ای از منافع، اهداف و راهبردهای نانوشته‌ای میان آن‌ها ایجاد شود که در نهایت بقای نظام سیاسی را تضمین نماید.

بدین اساس می‌توان عملگرایی شکل‌گرفته در سیاست خارجی این کشور را براساس عملگرایی کوچک دانست که مهم‌ترین ویژگی آن تلاش برای بقای سیستم است.

این کارویژه سبب شده تا در عرصه سیاست خارجی از سال ۲۰۰۵ و تشکیل اولین دولت پس از تصویب قانون اساسی عراق تا امروز مجموعه‌ای از منافع، اهداف و راهبردهایی در سیاست خارجی توسط تمامی دولت‌ها اتخاذ شود تا به حفظ نظام فعلی کمک نماید. براین اساس با عنایت به یکی دانستن مفهوم منافع و اهداف؛ منافع، اهداف و راهبردهای خارجی برآمده از عملگرایی در سیاست خارجی این کشور در این مدت به شرح زیر خواهد بود.

الف: بازتاب عملگرایی در تدوین منافع و اهداف سیاست خارجی عراق جدید

منافع و اهدافی که در طی دودهمه اخیر در این کشور مورد توافق عموم دولتمردان این کشور بوده است، عبارتند از: خروج از انزوا و بازسازی روابط خارجی، رهایی از اشغال سرزمینی، تأمین امنیت و مهار تروریسم با همکاری بازیگران خارجی، تأمین و توسعه تسلیحات و توان نظامی کشور، احیای اقتصاد انرژی و مسیرهای انتقال آن، تأمین کالاهای داخلی مورد نیاز، افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی و تأمین برق مورد نیاز کشور.

• خروج از انزوا و بازسازی روابط خارجی

یکی از مسائلی که در جهت حفظ نظام سیاسی فعلی لازم بود، تلاش برای بازسازی روابط خارجی این کشور پس از اعمال تحریم‌های بی‌سابقه بر آن در دهه ۱۹۹۰ میلادی بوده است. در این راستا سیاستمداران عراقی در تمامی دولت‌ها تلاش کردند تا با اتخاذ سیاست خارجی شفاف و مؤثر با کشورهای همسایه، تقویت روابط دوجانبه، پیوستن به نهادها و مجامع بین‌المللی و فعالیت در آن‌ها بر اعتبار خود بیفزایند و تصویری جدید از خود برخلاف آنچه در گذشته و تحت عنوان یک بازیگر برهم‌زننده نظم منطقه‌ای از آن یاد می‌شد، به نمایش بگذارند (Kinninmont, Stansfield & Sirri, 2013: 2-4). این تلاش‌ها که با ایجاد اتحادهای مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی و کوشش برای پیوستن به سازمان‌هایی چون سازمان تجارت جهانی همراه بود، باعث خارج شدن این کشور از ذیل فصل هفتم منشور ملل متحد که پس از جنگ کویت در آن قرار گرفته بودند، گردید.

• رهایی از اشغال سرزمینی

عراق در میانه سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۱ تحت اشغال مستقیم نیروهای ائتلاف بین‌المللی به رهبری ایالات متحده آمریکا بود. این اشغال ماهیت استقلال سیاسی و سرزمینی این کشور را به خصوص در عرصه سیاست خارجی تحت الشعاع قرار داده بود و به همین دلیل به مهم‌ترین اولویت دولتمردان این کشور تبدیل شده بود. هوشیار زیباری، وزیر امور خارجه وقت عراق در سال ۲۰۱۳ درباره این موضوع می‌گوید: «مسئله کلیدی ما پس از ۲۰۰۳ این بود که دوباره

حاکمیت خود را به دست آوریم، به یک کشور عادی تبدیل شویم و با آمریکایی‌ها برای خروج نیروها به توافقی دوستانه برسیم» (Kinninmont, Stansfield & Sirri, 2013: 10).

• تأمین امنیت و مقابله با تروریسم با همکاری بازیگران خارجی

یکی از مسائلی که از سال ۲۰۰۳ موجودیت نظام سیاسی را تهدید می‌کرد مسئله ناامنی و تروریسم بوده است. می‌توان گفت که بزرگترین چالشی که عراق جدید طی این سال‌ها با آن روبرو بوده است مسئله ناامنی ایجاد شده از پدیده تروریسم است (علی المهداوی، ۲۰۲۱: ۱۴۴). اهمیت این موضوع را از سخنان وزیر خارجه عراق، هوشیار زیباری می‌توان دریافت. وی در مصاحبه‌ای می‌گوید: «مبارزه ما علیه تروریسم برای بقا است. این مبارزه هسته سیاست ملی و منطقه‌ای ما را در عرصه خارجی تشکیل می‌دهد» (Zebari, 2013).

قرارگیری مبارزه با تروریسم در راس اهداف سیاست خارجی به‌خصوص در برهه حضور جدی تروریسم - القاعده و داعش - در عراق باعث آن شد که مسئولین عراقی از آن‌جا که احتمال آسیب رسیدن به کلیت نظام سیاسی را می‌دادند و با توجه به این امر که به‌تنهایی توانایی مقابله با این پدیده را نداشتند، حمایت و مداخله جامعه بین‌الملل را با احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی دولت خود خواستار شوند. این موضوع باعث شد مستشاران ایرانی در این کشور حضور یابند و ائتلاف بین‌الملل ضد داعش به رهبری ایالات متحده آمریکا و حضور کشورهای مختلف جهان شکل بگیرد. (طباطبایی لطفی و شارق، ۱۳۹۵: ۱۸۰)

• تأمین و توسعه تسلیحات و توان نظامی کشور

مقابله با ناامنی و تروریسم نیازمند وجود تسلیحات مناسب است. از آن‌جا که عراق به دلیل ازبین رفتن یا از کار افتادگی صنایع خود به‌خصوص در حوزه تسلیحات در حملات آمریکا به این کشور در سال‌های ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ امکان تولید و تأمین مایحتاج نظامی خود را نداشت به‌همین دلیل لازم بود تا با استفاده از روابط مناسبی که می‌بایست با کشورهای صادرکننده سلاح مانند روسیه، آمریکا، اتحادیه اروپا، ایران و امثال آن ایجاد کند، به تسلیحات موردنیاز خود دست یابد. تلاش‌های انجام شده منجر به انعقاد قراردادهایی با کشورهای روسیه و فرانسه برای خرید تانک، پهپاد و جنگنده شد (الطرفی، ۲۰۲۲) اما با این وجود بدقولی‌های نیز از جانب برخی کشورها مانند آمریکا نیز صورت گرفت.

از طرفی راه دیگری که مسئولین عراقی برای توسعه توان نظامی خود انجام دادند دعوت از مستشاران نظامی خارجی برای آموزش نیروهای خود بود. این موضوع موجب افزایش کیفیت ارتش و نیروهای نظامی می‌شد که پس از انحلال آن در دوره حکومت پل برمر بر عراق، دچار ضعف شده بود. در این راستا می‌توان به قرارداد عراق با ایالات متحده برای تعلیم نیرو و ساخت تجهیزات که باعث استقرار نیروهای آموزشی آمریکایی در این کشور و همچنین

ساخت تاسیساتی چون ایجاد یک پایگاه هوایی تقریباً پنج میلیون دلاری در جنوب عراق اشاره کرد (جعفری هرندی و درخشه، ۱۳۹۵: ۱۶۸).

• احیای اقتصاد نفت و گسترش مسیرهای انتقال انرژی

با اکتشاف نفت در عراق، این طلای سیاه همواره بخش مهمی از اقتصاد این کشور را تا به امروز تشکیل می‌داده است. جایگاه نفت در اقتصاد این کشور به خصوص پس از تحریم‌های وضع شده در دهه ۱۹۹۰ میلادی و حمله سال ۲۰۰۳، با توجه به آسیب دیدن بخش صنعت و کشاورزی، میزان بیشتری از اقتصاد و تجارت این کشور را تشکیل داد. این امر به گونه‌ای است که امروزه بیش از ۹۸ درصد از اقتصاد عراق مربوط به صادرات نفت خام است.

احیای اقتصاد نفتی به خصوص پس از آسیب‌هایی که این بخش در دوران جنگ و تحریم دید مهم‌ترین هدف اقتصادی دولتمردان عراقی برای حفظ بقای نظام سیاسی رانتیر این کشور بوده است. در این راستا دولت همواره تلاش کرده است تا زیرساخت‌های نفتی خود را در دوران پسا اشغال به وسیله جذب سرمایه‌گذار خارجی و در تعامل با شرکت‌های بین‌المللی انجام دهد. برای مثال می‌توان به انعقاد قرارداد دولت با شرکت رویال داچ برای تولید گاز در بصره اشاره کرد (Bowers, 2011).

موضوع دیگری که لازم بود تا برای احیای اقتصاد کشور به آن رسیدگی شود، مسئله مسیرهای انتقال انرژی بوده است. این موضوع که به دلیل دسترسی محدود عراق به آب‌های آزاد همواره برای این کشور مشکل‌ساز بوده است با اضافه شدن چالش تروریسم، جنگ‌های داخلی و بی‌ثباتی سیاسی به آن طی سال‌های اخیر جدی‌تر نیز شد. بدین منظور دولتمردان این کشور تلاش کردند تا با استفاده از تقویت روابط خارجی با همسایگان خود مانند ایران، ترکیه و سوریه مسیرهایی را برای انتقال منابع انرژی خود فراهم کنند. بندر بانباس در سوریه، خط لوله کرکوک - جیهان و تنگه هرمز مهم‌ترین مسیرهای انتقال انرژی است که با همکاری همسایگان عراق صادرات نفت این کشور صورت می‌گیرد (Salem, 2013: 9-10).

• تأمین کالاهای داخلی مورد نیاز

تأمین مایحتاج زندگی مردم و ایجاد یک رفاه حداقلی از جمله اهدافی است که در دولت‌های تشکیل شده پس از تصویب قانون اساسی دنبال شده است. از آن‌جا که اقتصاد این کشور، یک اقتصاد تک‌محصولی است و صنعت و کشاورزی هنوز نتوانسته جای خود را در دوران پسا اشغال پیدا کند، نیاز به واردات کالاهای مورد نیاز یکی از اولویت‌های مهم سیاستمداران بوده است. این مسئله آن‌جا اهمیت پیدا می‌کند که زمانی که محصولی در این کشور کم‌یاب یا نایاب می‌شود اعتراضات مردمی در خیابان‌ها آغاز می‌شود و این موضوع باعث به خطر افتادن ماهیت نظام سیاسی و جایگاه مسئولین این کشور می‌شود.

یکی از این کاهای مورد نیاز کشور برق است. با توجه به کمبود میزان برق تولیدی داخلی در عراق به خصوص در فصل تابستان، این کشور طی سالیان اخیر همواره وابسته به واردات این انرژی بوده است. با وجود آنکه هزینه‌های زیادی در این عرصه و برای تقویت آن هزینه شده است اما کماکان این مشکل وجود دارد. مصطفی الکاظمی، نخست‌وزیر سابق عراق در این باره می‌گوید: «عراق در حدود ۸۱ میلیارد دلار در بخش برق هزینه کرده است اما فساد یک مانع قوی برای تأمین برق مردم به طور مداوم و باثبات بوده است که همین عامل سبب ایجاد هزینه‌های غیرمنطقی، بدون رسیدن به حد مطلوب شده است» (الحره، ۲۰۲۲).

ناتوانی در تولید برق مورد نیاز، سبب حرکت به سمت واردات این محصول در کنار دیگر مواد مورد نیاز از سایر کشورها شده است. این موضوع سبب شده است تا بهبود روابط سیاسی با دیگر کشورها به جهت تأمین کالاهای مورد نیاز کشور جزو اولویت‌های مهم اقتصادی سیاست‌گذاران و مجریان سیاست خارجی قرار گیرد.

• افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی

یکی دیگر از مسائلی که موجب نارضایتی مردم از نظام سیاسی و کاهش عدم اعتماد عمومی به سیاستمداران این کشور شده است، عدم توسعه عراق پس از سال ۲۰۰۳ به دلیل مشکلاتی از قبیل فساد است. این مسئله که جایگاه سیاستمداران عراقی را مورد تهدید قرار می‌دهد سبب شده تا آن‌ها به سمت تحقق توسعه با استفاده از جذب و افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی از طریق تعاملات خارجی حرکت کنند (طاهر حسان، ۲۰۱۰: ۱۵۰-۱۵۵).

سرمایه‌گذاری خارجی از طریق شرکت‌های بین‌المللی وسیله‌ای مهم برای رسیدن به این مقصود است (Denisia, 2010: 105-107). نخبگان سیاسی عراق دریافته‌اند که به جهت حل این مشکل در اقتصاد در حال رشد عراق باید شرایط را برای سرمایه‌گذاری فراهم نمایند (International Monetary Fund, 2013). نمونه این مسئله را می‌توان در سخنان مسئولین این کشور نظاره کرد. مصطفی الکاظمی نخست‌وزیر سابق عراق در این باره می‌گوید: «راه حل مشکلات، سرمایه‌گذاری است؛ اما سرمایه‌گذاری نیازمند محیطی امن است و ما باید از سرمایه‌گذار حمایت و پشتیبانی کنیم» (الکاظمی، ۲۰۲۰).

مهم‌ترین و بزرگترین بخشی که شرکت‌های بین‌المللی علاقمند به سرمایه‌گذاری در این بخش هستند بخش نفت و گاز است (الهیة الوطنية للاستثمار، ۲۰۱۰). با وجود تمایل دولت به جذب سرمایه‌گذار در این بخش، به دلیل وجود مشکلاتی چون امنیت، عدم شفافیت، مشکلات سازمانی و بوروکراتیک، فساد، وضعیت نامناسب زیرساخت‌ها و امثال آن شرکت‌های خارجی مایل به سرمایه‌گذاری در عراق نبوده‌اند. به همین دلیل یکی از سیاست‌های مهم دولتمردان این کشور حرکت در جهت ایجاد روابط سیاسی مناسب و بازسازی چهره خود در عرصه بین‌الملل برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی بوده است.

ب: بازتاب عملگرایی در تدوین راهبردهای سیاست خارجی عراق جدید
راهبردهای اتخاذ شده در سیاست خارجی عراق را به جهت حفظ نظام سیاسی جدید می‌توان در موارد زیر دسته‌بندی کرد: ایجاد توازن میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حاضر در عراق، میانجیگری، بی‌طرفی در قبال بحران‌ها و پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌ها به عنوان راهبردهای جانبی استفاده شده است.

• ایجاد توازن میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حاضر در عراق

بی‌ثباتی‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی مانند جنگ‌های داخلی، تروریسم، فساد و امثال آن باعث شده تا فضا برای کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی جهت حضور در این کشور فراهم شود (Gulmohamad, 2021: 25-45). حضور کنشگران خارجی در کنار همراهی برخی از جریان‌های داخلی با آن‌ها سبب شد تا روسای دولت‌های مختلف عراق به جهت حفظ خود در قدرت و همچنین حفظ نظام سیاسی طایفه‌ای موجود از سیاست موازنه مثبت جهت پیشبرد منافع و اهداف خود و کشور استفاده کنند.

این راهبرد با تساهل و تسامح مورد توافق تصمیم‌گیران عراقی پس از سال ۲۰۰۳ بوده است و طی آن با توجه به مؤثر بودن بازیگران خارجی در بحران‌های داخلی این کشور، آن‌ها تلاش کردند تا با اتخاذ این راهبرد نقش متعادل‌تری را برای ایجاد ثبات در این کشور در پیش بگیرند تا عراق را از قرارگرفتن به عنوان زمین رقابت کنشگران منطقه‌ای چون ایالات متحده آمریکا، عربستان، ترکیه، ایران و دیگر کشورهای دارای منافع منع کنند (زکریا، ۲۰۲۲). این راهبرد عملگرایانه با توجه به شرایط موجود عراق مناسب این کشور بود تا بدین سمت راهی به سمت خروج از بحران‌ها برای مردم این کشور درست شود و در نهایت بتوان ثبات اقتصادی و امنیتی را در آن تحکیم کرد (Jiyad, 2020).

• میانجیگری

میانجیگری یکی از راهبردهای سیاست خارجی دولت‌ها برای حل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی از طریق مذاکره است (ولی قلی زاده، ۱۳۹۱: ۱۰۸-۱۱۲). این راهبرد روشی کارآمد برای کنترل منازعات و حل و فصل اختلافات است. دولت‌های میانجیگر معمولاً به دنبال آن هستند تا از این طریق یا سطح تهدیدات موجود علیه خود را کاهش دهند و یا اینکه نفوذ خود را در مجامع منطقه‌ای و بین‌المللی افزایش دهند (Zartman & Touval, 1985: 27). با این وجود به نظر می‌رسد به دلیل وضعیت امنیتی عراق طی دودهمه اخیر و نقض رسمی این کشور با هدف قراردادن فرماندهان مقاومت از سوی آمریکا و همچنین اشغال بخش‌هایی از خاک این سرزمین از سوی ترکیه به بهانه مبارزه با گروه پ.ک.ک، عمده این تلاش‌ها جهت کاهش میزان تهدیدات امنیتی باشد.

براین اساس دولتمردان این کشور تلاش کرده‌اند تا با میزبانی از مذاکرات هسته‌ای میان ایران و ۵+۱ (Maggiolini, 2013) و همچنین میزبانی از پنج‌دور مذاکرات کاهش تنش میان ایران و عربستان (ماری ماهر، ۲۰۲۳) نقش خود را به عنوان بازیگری میانجیگر ایفا کنند.

• بی‌طرفی در قبال بحران‌ها

بی‌طرفی در قبال بحران‌ها یا همانطور که قوام (۱۳۷۰) آن را «بی‌طرفی موقت» می‌نامد معمولاً در زمان جنگ و به دلیل ممانعت از گسترش آن به کشور بی‌طرف اتخاذ می‌شود. دولتی که اقدام به اتخاذ این سیاست می‌کند در پی آن است تا کشور خود را از این صحنه نبرد و بحران بیرون نگه دارد. در برخی شرایط نیز بی‌طرفی سیاستی است که کشورها برای ایجاد تعادل میان نیروهای سیاسی داخلی خود بر می‌گزینند (Lottaz, 2023: 6).

سیاست خارجی عراق پس از ۲۰۰۳ با انتخاب رویکردی متفاوت نسبت به گذشته در پی آن بود تا این کشور را از انزوای خارج نماید. در این راستا دولت‌های مختلف عراق کوشش نمودند تا به تعامل با محیط پیرامونی و منطقه‌ای و حتی جهانی بپردازند؛ به‌همین دلیل رعایت اصل بی‌طرفی در قبال تنش‌ها و بحران‌ها به‌خصوص در منطقه غرب آسیا از لوازم این امر به حساب می‌آمد (الیاس، ۲۰۲۱). این سیاست که در ظاهر در جهت حفظ استقلال و حاکمیت عراق از هرگونه مداخلات و تجاوزات خارجی و همچنین ممانعت از استفاده از محدوده سرزمینی این کشور در راستای حمله به همسایگان آن صورت می‌پذیرفت مورد تایید و دنباله‌روی عموم نخبگان عراقی بوده است (Maggiolini, 2013).

سیاست‌های دولتمردان عراقی در قبال بحران سوریه در سال ۲۰۱۱، بحران دیپلماتیک قطر در سال ۲۰۱۷ و جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ که برای بیرون ماندن از بحران‌های امنیتی و سیاسی اتخاذ شد نمونه‌ای موارد اتخاذ این راهبرد در عرصه سیاست خارجی این کشور است.

• پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌ها

یکی از راهبردهای متداولی که بازیگران جهانی از گذشته تاکنون نسبت به انجام آن، متناسب با شرایط اقدام کرده‌اند تشکیل یا پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌ها بوده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۲۵۱-۲۵۲). اتحادها و ائتلاف‌ها حاصل پذیرفتن تعهداتی است که معمولاً دولت‌ها به جهت تحصیل منافع و اهداف گوناگون خود نسبت به یکدیگر صورت می‌دهند. لازم به ذکر است که نگاه بازیگران مختلف نسبت به تشکیل ائتلاف‌ها و اتحادها متفاوت است. برای مثال برخی از دولت‌ها معتقدند که بدون پذیرفتن تعهدات سازمان‌ها و اتحادهای بین‌المللی و حمایت آن‌ها، توانایی مقابله و برطرف کردن تهدیدات سیاسی و امنیتی، بحران‌های اقتصادی و مشکلات فرهنگی و هویتی را ندارند (ساجدی، ۱۳۹۱: ۶۰-۶۱).

سران دولت‌های مختلف عراق به جهت تأمین منافع مختلفی که این کشور به دلیل ضعف‌های ساختاری بوجود آمده از جنگ و تحریم‌های وضع شده در دهه ۱۹۹۰ میلادی و حمله ائتلاف

بین‌المللی در سال ۲۰۰۳ در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی اقدام به پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌های متنوع و گوناگونی کرده‌اند. در این راستا می‌توان به تلاش جهت ایجاد ائتلاف شام جدید، عضویت در سازمان تجارت جهانی، تلاش برای بازیابی جایگاه عراق در سازمان همکاری اسلامی، اتحادیه کشورهای عربی، مجمع عمومی سازمان ملل متحد، صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، اوپک (منظمت دولتی، ۲۰۱۹) و همچنین پیوستن به ائتلاف بین‌المللی ضد داعش اشاره کرد.

۵- تجزیه و تحلیل

سیاست خارجی پیگیری شده براساس عملگرایی کوچک، پیامدهای و چالش‌های خاص خود را برای سیاستگذاران این کشور به همراه دارد. در یک دسته‌بندی کلی می‌توان این پیامدها و چالش‌ها را به دو دسته داخلی و خارجی تقسیم‌بندی کرد:

در حوزه چالش‌ها و پیامدهای داخلی، اولین چالشی که این مدل از عملگرایی در سیاست خارجی عراق با خود به همراه دارد به واسطه مدل نظام سیاسی مبتنی بر تقسیم‌بندی طایفه‌ای است. این مسئله عاملی برای حفظ چرخه‌ای جهت روی کار آمدن گروه‌های سیاسی با وابستگی‌های فکری و سیاسی متفاوت در عرصه قدرت می‌شود (بنیامین هرمز و فوزی صادق، ۲۰۱۵: ۱۲۹-۱۳۰). این مسئله باعث ناتوانی در اتخاذ رویکردی واحد در مقابل حوادث مهم می‌شود.

دومین چالش را باید تعدد مراکز قدرت در سیاست‌گذاری سیاسی عراق با عنایت به عوامل ساختاری مذکور و به‌خصوص در مسائل خارجی دانست. برای مثال، فقط در مورد دولت از آنجا که این نهاد یک نظام سهمیه‌ای متشکل از همه احزاب است و هریک از احزاب همانطور که ذکر شد منافع خود را در این عرصه پیگیری می‌کنند و کمتر به منافع ملی می‌پردازند (کاطع علی، ۲۰۲۳: ۸۵)، این موضوع باعث شده تا هریک از این بازیگران سکان سیاست‌گذاری خارجی این کشور را به یک سو بکشند در نتیجه سیاست خارجی دقیق، منسجم، پایدار و راهبردی در این کشور شکل نگیرد (Kinninmont, Stansfield & Sirri, 2013: 15). به گفته حسین سنجاری، سفیر سابق عراق در پرتغال، «عراق سیاست خارجی دارد اما سیاست خارجی آن منسجم نیست... گروه‌های قومی و مذهبی کار را برای یک سیاست خارجی منسجم دشوار می‌کنند» (Gulmohamad, 2021: 9-10).

سومین پیامد این مدل از سیاست خارجی را باید در نیاز این سیستم به توافق همگانی برای اتخاذ یک سیاست بواسطه در مانده بودن دولت (سعیدی‌راد، اسماعیلی و اله‌اکبری بنده قرائی، ۱۴۰۱: ۵۱-۵۲) دانست. این موضوع آن‌جا نمایانگر است که تاکنون و پس از گذشت دو دهه از ایجاد نظام سیاسی جدید هیچ‌کدام از نخست‌وزیران این کشور نتوانسته‌اند بدون جلب نظر و هماهنگی با سایر اعضای این ساختار مسئله‌ای را پیش ببرند یا از وقوع آن جلوگیری کنند.

برای مثال پس از تصویب مصوبه پارلمان عراق مبنی بر اخراج نیروهای آمریکایی از این کشور در روزهای پس از شهادت شهید قاسم سلیمانی و ابومهدی المهندس، ملاحظه می‌شود که به دلیل مخالفت جناح‌های سیاسی متکی به غرب، این مصوبه تاکنون به مرحله اجرا درنیامده؛ کردها، گروه‌های اهل سنت، آمریکا و سایر کنشگران داخلی و خارجی از جمله بازیگرانی بودند که مانع از اجرای این امر شدند. این معضلات سبب چالش چهارمی به نام ناتوانی در تعیین منافع، اهداف و راهبردهای بلندمدت و چندین‌ساله برای کشور می‌شود (بنیامین هرمز و فوزی صادق، ۲۰۱۵: ۱۳۱).

پیامد بعدی این نوع عملگرایی را باید به وابستگی لحظه‌ای و بیش از اندازه سیاست خارجی این کشور به سیاست داخلی و ثبات سیاسی و امنیتی در داخل کشور اشاره کرد. این مدل از رابطه میان سیاست داخلی و خارجی باعث سردرگمی و ناتوانی در انجام درست و به موقع مجریان این امر در مراکز دیپلماسی این کشور در نقاط مختلف جهان و در مواجهه با مسائل مختلف و مهم می‌شود (بنیامین هرمز و فوزی صادق، ۲۰۱۵: ۱۳۳).

پیامد بعدی این مدل از عملگرایی دخالت اقلیم کردستان عراق در سیاست خارجی عراق است. باتوجه به نظام سیاسی و قانون اساسی برآمده پس از سال ۲۰۰۳ این کشور برپایه فدرالیسم بنا شده و براین اساس اختیاراتی چون داشتن نماینده دیپلماتیک در داخل سفارتخانه‌های عراق به مناطق خودمختار اعطا شده است. این مسئله با عنایت به ناتوانی دولت در کنترل کردها سبب کنشگری مسئولان اقلیم کردستان در عرصه سیاست خارجی و داشتن روابط خارجی متعدد و حتی متمایز از دولت فدرال عراق شده است که در نهایت مانع از اتخاذ یک رویکرد واحد از سوی دولت عراق می‌شود (عبدالزهره الربیعی و هادی بلبول العمری، ۲۰۱۹: ۹۵۴).

در حوزه چالش‌ها و پیامدهای خارجی، مهم‌ترین چالش و پیامد این مدل از عملگرایی در سیاست خارجی عراق، ناتوانی در ممانعت از دخالت بازیگران خارجی در سیاست‌گذاری‌های این کشور در این عرصه است. در این راستا می‌توان به دخالت‌های صورت‌گرفته از سوی ترکیه از طریق مسئله آب و اشغال بخش‌هایی از این کشور و دخالت‌های مستقیم و غیرمستقیم آمریکا به واسطه توانایی در اعمال نفوذ و دخالت در نظام اقتصادی و نظامی عراق اشاره کرد. بررسی عوامل ساختاری و کارگزار تأثیرگذار در سیاست خارجی عراق نشان‌دهنده آن است که عوامل ساختاری به دلیل قدرت بالایی که در جامعه و صحنه سیاسی امروز عراق از آن برخوردار هستند همواره بر کارگزاران حاضر مانند نخست‌وزیران برتری دارند و این افراد معمولاً در هنگام سیاست‌ورزی خود به شدت تحت تأثیر محدودیت‌هایی هستند که عوامل ساختاری بر آنان اعمال می‌کنند.

از این رو عوامل ساختاری باعث به وجود آمدن ساختار و رویه‌ای در سیاست‌گذاری این کشور و به‌ویژه در عرصه سیاست خارجی شده‌اند که تغییر آن برای هر یک از سیاست‌گذاران عراق پس‌اصدام دشوار و بعضاً غیرممکن بوده است. این ساختار که برآمده از کناکنش این عوامل ساختاری است به دلیل عدم برخورداری از همسویی منافع در پیشبرد اعمال خود در میان بازیگران ساختاری حاضر در صحنه قدرت و سیاست‌ورزی این کشور، با تعارض و تضاد منافع و مصالح این بازیگران روبرو است و بدین ترتیب توان جلوگیری و پیشرفت در سیاست‌های خود را به‌طور حداکثری ندارد.

با این وجود از آنجا که این سیستم مصالح حداقلی تمامی بازیگران را حفظ می‌کند به صورت ناخودآگاه و بر اثر کناکنش میان بازیگران مختلف حاضر در عرصه سیاست‌ورزی سیاست خارجی و به جهت حفظ این وضعیت موجود و نظام سیاسی حاضر سیاست‌هایی را در صحنه نظام بین‌الملل دنبال می‌کند که مهم‌ترین اولویت آن، بقای نظام سیاسی ایجاد شده بعد از سال ۲۰۰۳ است. نویسندگان این پژوهش براساس چارچوب نظری ارائه شده در ابتدای تحقیق، این مدل سیاست‌ورزی را نوعی از عملگرایی تحت عنوان عملگرایی کوچک می‌دانند.

۶- نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر در پی بررسی ویژگی‌ها و پیامدهای عملگرایی در سیاست خارجی عراق در دولت‌های پس از تصویب قانون اساسی این کشور تا سال ۲۰۲۳ بوده است. نویسندگان نوشتار حاضر معتقد هستند که نوع عملگرایی شکل‌گرفته در سیاست خارجی این کشور سبب شده تا منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی این کشور در روابط با سایرکشورها به جهت حفظ بقای نظام انجام شود. بررسی این نظر در ابتدا نیازمند فهم عوامل زمینه‌ای ساختاری و کارگزاری مؤثر در سیاست خارجی این کشور است که تأثیری مستقیم بر این امر دارد.

عوامل ساختاری مؤثر در سیاست خارجی عراق، تحت تأثیر پنج کنشگر مهم است. این کنشگران شامل دولت، بازیگران خارجی، مرجعیت شیعه، عشایر و احزاب هستند. عوامل کارگزاری نیز وابسته به ویژگی‌های شخصیتی، باورها، عقاید و نحوه تأثیر افراد بر نقش خود است. بررسی دقیق‌تر این دودسته عامل در عرصه میدان نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری در این عرصه به شدت وابسته به خواست‌ها و تمایلات این کنشگران ساختاری است. این موضوع باعث شده تا نخست‌وزیران عراق به عنوان اصلی‌ترین مقام رسمی تصمیم‌گیر در سیاست خارجی نتوانند تأثیرگذاری جدی در تصمیم‌سازی‌ها داشته باشند و تنها شاید بتوانند کمی اثرات ساختار را در مسائلی تعدیل یا شدت بخشند.

این موضوع در کنار مسائل پایداری که عراق از سال ۲۰۰۳ با آن روبرو بوده است مانند فساد، جنگ، تروریسم، مشکلات زیرساختی و امثال آن باعث شده تا مسئله امنیت برای این

کشور بسیار اهمیت یابد و سیاستمدار این کشور را به سمت استفاده از سیاست خارجی عملگرایانه برای حفظ بقای سیستم حرکت کند. با توجه به آنچه در چارچوب نظری این تحقیق بررسی شد، این عملگرایی را چارلز چائو رونگ فوا، عملگرایی کوچک می‌داند. استفاده از عملگرایی کوچک در سیاست خارجی سبب شده است تا همانطور که در شکل شماره (۲) قابل مشاهده است، منافع، اهداف و راهبردها عراق در عرصه سیاستگذاری خارجی، امنیتی و با عنایت به جنبه‌های مختلف سیاسی، نظامی و اقتصادی تعریف شود. این مسئله نشان‌دهنده این امر است که با توجه به وجود تهدیدات امنیتی و همچنین ساختارهای قدرتمند اولویت‌های اصلی این کشور در عرصه سیاست خارجی کماکان به جهت حفظ نظام سیاسی شکل می‌گیرد. لازم به ذکر است که پیگیری این نوع از عملگرایی برای سیاست خارجی عراق، پیامدهایی را نیز در عرصه داخلی و خارجی به همراه داشته است

منافع و اهداف سیاست خارجی عراق	راهبردهای سیاست خارجی عراق
<ul style="list-style-type: none"> • خروج از انزوا و بازسازی روابط خارجی • رهایی از اشغال سرزمینی • تامین امنیت و مقابله با تروریسم با همکاری بازیگران خارجی • تامین و توسعه تسلیحات و توان نظامی کشور • احیای اقتصاد نفت و گسترش مسیرهای انتقال انرژی • تامین کالاهای داخلی موردنیاز • افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی 	<ul style="list-style-type: none"> • ایجاد توازن میان قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای حاضر در عراق • میانجیگری • بی‌طرفی در قبال بحران‌ها • پیوستن به اتحادها و ائتلاف‌ها

شکل (۲): منافع، اهداف و راهبردهای سیاست خارجی عراق در سال‌های ۲۰۰۵-۲۰۲۳. منبع: (نگارندگان، ۱۴۰۲)

کتابنامه

احمدی لفورکی، بهزاد و سهراب، سعدالدین، (۱۳۹۹)، رویکرد اروپا به منازعه یمن؛ از هنجارگرایی به عملگرایی، رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی، ۱۲(۲): ۱۷۹-۲۰۵.

اسلامی، مسعود؛ کوهی، ابراهیم و راستگو، محمد زمان، (۱۳۹۳)، چالش‌های تجزیه عراق: منافع امریکا و کشورهای همسایه (ایران، ترکیه و عربستان). فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۳(۱۰): ۱۱-۳۰.

افشون، تورج و اله‌کرم، عبدالحسین، (۱۳۹۹)، سناریوهای سیاست خارجی عراق در قبال جمهوری اسلامی ایران، آفاق امنیت، ۱۳(۴۶): ۱۲۵-۱۵۵.

- آزاد، شیرزاد، (۱۴۰۰)، ایران و شبه‌جزیره کره: تداوم پراگماتیسم کلاسیک در سیاست خارجی، سیاست جهانی، (۱۱)۱۰: ۴۱-۶۸.
- باقری دولت‌آبادی، علی و شفیع سیف‌آبادی، محسن، (۱۳۹۸)، عوامل موثر مؤثر بر ناآرامی‌ها در کشور عراق (مطالعه موردی ابعاد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی اعتراضات سال ۲۰۱۹)، فصلنامه علمی مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۸(۴): ۱۰۱-۱۲۵.
- بصری، محمدعلی و شیخ‌حسینی، مختار، (۱۳۹۱)، بررسی انقلاب اسلامی ایران براساس رابطه ساختار-کارگزار در تئوری‌های روابط بین‌الملل، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۹(۲۹): ۱۶۱-۱۸۸.
- بنیامین هرمز، دورین و فوزی صادق، حیدر، (۲۰۱۵)، السياسة العراقية الخارجية رؤية في المعوقات والممكنات، مجلة المستنصرية للدراسات العربية و الدولية، ۱۲(۵۱): ۱۲۱-۱۴۴.
- تیشه‌یار، ماندانا و بهرامی، سمیه، (۱۳۹۷)، سیاست خارجی عملگراییانه ایران در قفقاز جنوبی در فضای پس‌اوج، مطالعات اوراسیای مرکزی، ۱۱(۱): ۲۳-۳۸.
- جعفری هرندی، امیررضا و درخشه، جلال، (۱۳۹۵)، شیوه‌های نفوذ نظامی-امنیتی امریکا در عراق، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، ۵(۱۹): ۱۵۷-۱۸۶.
- الحره، (۲۰۲۲/۰۶/۲۲)، «أزمة الكهرباء في العراق.. مليارات الدولارات «بلا فائدة» و «فشل» في استغلال الغاز»، بازیابی از: <https://is.gd/Hp3X7q>
- خسروی، غلامرضا، (۱۳۸۹)، مولفه‌های داخلی پایدار و مؤثر بر سیاست خارجی عراق جدید، مطالعات راهبردی، ۱۳(۱): ۵۹-۹۳.
- خلف الصبیحی، معتز اسماعیل، (۲۰۲۱)، صنع السياسة العامة في النظم البرلمانية: صنع السياسة الخارجية في العراق بعد التغيير دراسة حالة، مجلة العلوم القانونية و السياسية، ۲۶۵-۳۰۷.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال، (۱۳۸۲)، منطق ژئوپلیتیک در سیاست خارجی عراق: علل و پیامدها، فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه، ۱۰(۲): ۴۱-۶۸.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال، (۱۳۹۴)، اصول و مبانی روابط بین‌الملل (۱)، تهران: انتشارات سمت.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال، (۱۳۹۵)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات سمت.
- ذوالقدر، مالک و نجفی، ابوالقاسم، (۱۴۰۱)، تأثیر سیاست خارجی ایران بر امنیت ملی عراق پس‌اصدام، فصلنامه مطالعات منافع ملی، ۷(۲۹): ۴۹-۷۴.

زکریا، مرقت، (۲۰۲۲/۱۰/۰۹)، «وساطات العراق الدبلوماسية... فوية في الرمزية ضعيفة الجوهرة»، بازیابی از مرکز العربي للبحوث و الدراسات:

<http://www.acrseg.org/43052>

ساجدی، امیر، (۱۳۹۱)، گسترش روابط هند و اسرائیل: طرح پیرامونی یا استراتژی اتحاد، علوم سیاسی، ۸(۲۱): ۵۷-۸۴.

سعیدی‌راد، آرش؛ اسماعیلی، مجتبی و اله‌اکبری بنده‌قرائی، علی محمد، (۱۴۰۱)، چرایی تداوم دولت در مانده در منطقه منا از بهار عربی تا کرونا و ویروس، فصلنامه مطالعات بین‌المللی، ۴(۷۲): ۴۳-۶۴.

سیستانی، سید علی، (۱۴۲۴/۰۴/۲۸)، «ترجمه متن دست نوشت فتوای حضرت آیت الله العظمی حاج سید علی حسینی سیستانی». بازیابی از سایت رسمی دفتر مرجع عالیقدر آقای سید علی حسینی سیستانی:

<https://www.sistani.org/persian/statement/1527/>

ظاهر حسان، ظافر، (۲۰۱۰)، دور الاستثمار الاجنبی فی تفعيل السياسة الخارجية العراقية، مرکز الدراسات الدولية جامعة بغداد، ۱۳۹-۱۵۶.

طباطبایی، احمد و سادات شرق، زهرا، (۱۳۹۵)، بررسی مشروعیت عملکرد ائتلاف ضد داعش (دولت اسلامی عراق و شام) از منظر حقوق بین الملل در سوریه، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، ۴۶(۱): ۱۷۹-۲۰۱.

الطرفی، مؤید، (۲۰۲۲/۱۱/۱۱)، «متی يتفاوض العراق مع الكويت و ایران لترسيم حدوده

البحرية؟»، بازیابی از ایندیندنت عربی: <https://is.gd/6FGHP2>

عبد محمود، نضال، (۲۰۲۲)، التوجهات السياسية الخارجية التركية و تأثير تأثيرها على اهم القضايا العراقية، مجلة الجامعة العراقية، ۱۵۷(۱): ۵۸۷-۵۹۸.

عبدالزهرة الربيعي، ظاهر و هادی بلبول العمری، عبدالامیر، (۲۰۱۹)، السياسة الخارجية العراقية و محداداتها بعد عام ۲۰۰۳، مجلة كلية التربية للعلوم الانسانية، ۱۹(۱): ۹۴۱-۹۶۴.

عصر ایران، (۱۳۹۹/۰۷/۲۸)، «ویژگی های جلال طالبانی و رابطه اش با سردار سلیمانی از زبان سفیر پیشین ایران در عراق»، بازیابی از عصر ایران: B2n.ir/a58317

علی المهداوی، مثنی. (۲۰۲۱). قيود السياسة الخارجية العراقية بعد عام ۲۰۲۱. قضايا سياسية، ۶۴(۱): ۱۳۴-۱۵۵.

قاسمی، محمدعلی، (۱۳۸۹)، بازیگران موثر مؤثر بر عراق آینده: منافع و سناریوها، مطالعات راهبردی، ۱۳(۱): ۳۷-۵۸.

قانون اساسی عراق، (۲۰۰۵). رجوع شود به:

https://www.constituteproject.org/constitution/Iraq_2005?lang=ar

- قائمی، یاسر و قیاسی، صابر، (۱۴۰۲)، سیاست خارجی عراق و روابط با ایران، در در پرتو تغییر حاکمان سیاسی عراق (بعد از سقوط صدام، ۲۰۰۳-۲۰۲۲)، مطالعات سیاسی بین‌النهرین، ۲(۲): ۲۹۳-۳۱۷.
- کاطع علی، سلیم، (۲۰۲۳)، دور العراق الاقليمي بعد عام ۲۰۱۴: التحديات و الفرص. مجلة دراسات سياسية و استراتيحية، (۴۷): ۷۹-۹۸
- الكاظمی، مصطفى، (۲۰۲۰/۰۶/۲۶)، «گزیده‌ای از سخنان مصطفى الكاظمی با اصحاب رسانه و پژوهشگران مسائل سیاسی»، (مصاحبه کننده: مطالعات عراق)
- کایوانی‌راد، مراد و بویه، چمران، (۱۳۹۱)، جایگاه مفهوم فضای حیاتی در شکل‌گیری سیاست خارجی عراق. ژئوپلیتیک، دوره ۸(۲۵): ۱۱۲-۱۳۴.
- ماری ماهر، رحاب‌الزیادی، (۲۰۲۳/۰۳/۳۰)، «تنوع الشراكات.. ودبلوماسية التوازن في السياسة الخارجية العراقية»، بازیابی از الدراسات العربية و الاقليمية: <https://ecss.com.eg/33442/>
- منظمات دولية، (۲۰۲۳/۰۶/۱۷). بازیابی از جمهورية العراق وزارة الخارجية: <https://is.gd/6uqMiV>
- نیاکویی، امیر و پیرمحمدی، سعید، (۱۳۹۸)، دولت شکننده عراق و دخالت قدرتهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای (۲۰۱۸-۲۰۱۱)، پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۸(۱): ۱۹۱-۲۱۶.
- نیاکویی، امیر و ستوده، علی‌اصغر، (۱۳۹۵)، الگوی تقابل بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در منازعات داخلی سوریه و عراق (۲۰۱۵-۲۰۱۱). نشریه راهبرد، ۲۵(۳): ۱۱۷-۱۵۱.
- ولیعلی‌زاده، علی، (۱۳۹۱)، بررسی و تحلیل ماهیت میانجیگری بین‌المللی در بحران ژئوپلیتیک قره‌باغ، نشریه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۱۸(۷۹): ۱۰۵-۱۳۷.
- الهيئة الوطنية للاستثمار، (۲۰۱۰)، العراق الجديد؛ ۲۰۱۱ اكتشاف الأعمال. الهيئة الوطنية للاستثمار (NIC)، بازیابی از <https://www.dunira.com/documents/TheNewIraq2011DiscoveringBusiness.pdf>
- یزدانی، عنایت‌الله؛ افشاری، داوود و ربیعی‌نیا، بهمن، (۱۳۹۴)، سناریوهای محتمل آینده عراق بر اساس بازیگران مؤثر سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۶(۱۹): ۵۵-۸۶.

References

Constitution of Iraq

Abd Mahmoud, Nidal. (2022). **Turkish foreign political orientations and their impact on the most important Iraqi issues**. Iraqi University Journal, 57(1), 587-598.(in Persian)

- Afshon, Toraj and Elohkaram, Abdul Hossein. (2019). **Scenarios of Iraq's foreign policy towards the Islamic Republic of Iran**. Afaq Security, 13(46), 125-155. (in Persian)
- Ahmadi Lafouraki, Behzad & Sadoddin, Sohrab. (2021). **Europe and its key actors in the Yemeni crisis; from normativism to pragmatism**. Political and International Approaches, 12(2), 179-205. (in Persian)
- Alhurra. (2022). **The electricity crisis in Iraq: billions of dollars are “useless” and a “failure” to exploit gas**. Retrieved 06/22/2022 from: <https://is.gd/Hp3X7q> (in Persian)
- Ali Al-Mahdawi, Muthanna. (2021). **Restrictions of Iraqi foreign policy after 2021**. Political Issues, 134-155. (in Persian)
- Al-Kazemi, Mustafa. (2020). **A selection of Mustafa Al-Kazemi's talks with media and political researchers**. (Interviewer: Iraq Studies), Retrieved 06/26/2020 (in Persian)
- Al-Tarfi, Moayed. (2022). **When will Iraq negotiate with Kuwait and Iran to demarcate its maritime borders?** . (in Persian)
- Asre Iran. (2020). **The characteristics of Jalal Talabani and his relationship with Sardar Soleimani from the words of the former ambassador of Iran in Iraq**. (in Persian)
- Azad, Shirzad. (2021). **Iran and the Korean Peninsula: Continuation of Classical Pragmatism in Foreign Policy**. World Politics, 10(1), 41-68. (in Persian)
- Badawi, Tamer. (2022). **The Growing Tribal Role in Iraq's Post-election Shia Politics**. Carnegie Endowment. in: <https://carnegieendowment.org/sada/87147>
- Bagheri, Ali & shafiee seifabadi, Mohsen. (2020). **Effective Factors on Unrest in Iraq: A Case Study of the Political, Economic and Social Dimensions of the 2019 Protests**. Political studies of Islamic world, 8(4), 101-125(in Persian)
- Basiri, Mohammad Ali & Sheikh Hosseini, Mukhtar. (2011). **Investigating Iran's Islamic Revolution based on the structure-agent relationship in international relations theories**. Quarterly Journal of Islamic Revolution Studies, 9(29), 161-188. (in Persian)
- Bowers, Simon .(2011/11/27). **Shell signs £11bn deal to fuel Iraq's power stations with gas**. Retrieved 2011/11/27 The Gurardian: <https://www.theguardian.com/business/2011/nov/27/shell-fuel-iraqi-power-stations>
- Chokr, Mae Anna. (2022). **Tribes, Memory and Politics in Iraq**. London: University of Westminster.
- Dehghani firoozabadi, jalal. (2003). **Geopolitical logic in Iraq's foreign policy: causes and consequences**. Middle East Studies, 10(2), 41-68. (in Persian)
- Dehghani Firouzabadi, Jalal. (2014). **Principles and foundations of international relations (1)**. Tehran: Samt Publications. (in Persian)

- Dehghani Firouzabadi, Jalal. (2015). **Foreign policy of the Islamic Republic of Iran** . Tehran: Samt Publications. (in Persian)
- Denisia, Vintila. (2010). **Foreign direct investment theories: An overview of the main FDI theories**. European Journal of Interdisciplinary Studies, 53-59.
- Derakhshe, Jalal & Jafari Harandi, Amir Reza. (2017). **Military-security practices influence the United States in Iraq**. Political Strategic Studies, 5(19), 157-186. (in Persian)
- Dogan, Salih. & Demir, Mustafa.(2015) . **Turkey's policy in Iraq and its effect on the struggle with the PKK**. Orient, 46-52.
- Elias, Firas. (2021). **Iraq 2021...the harvest of foreign policy at the regional and international levels**. Retrieved 12/29/2021 from Noonpost: <https://www.noonpost.com/content/42706>
- Eslamin, Masoud; Koohi, Ebrahim & Rastgho, Mohammad Zaman. (2014). **Disintegration of Iraq and its Challenges: the Role of U.S. and Neighboring Countries (Iran, Turkey and Saudi Arabia)**. Political studies of Islamic world, 3(10), 11-30. (in Persian)
- Gasemi, Mohammad Ali. (2010). **Efficient Actors in Future Iraq: Interests and Scenarios**. Strategic Studies Quarterly, 13(47), 37-58. (in Persian)
- Ghaemi, yasser., & ghyasi, saber. (2023). **Iraq's foreign policy and relations with Iran; In the light of the change of political rulers of Iraq (after the fall of Saddam 2003-2022)**. Mesopotamian Political Studies, 2(2), 293-317. (in Persian)
- Gulmohamad, Zana. (2021). **Making of Foreign Policy in Iraq, The: Political Factions and the Ruling Elite**. I.B. Tauris.
- International Monetary Fund. (2013). **Iraq: 2013 Article IV Consultation**. Washington, D.C.: IMF Country.
- international organizations. (2019). **from the Republic of Iraq Ministry of Foreign Affairs**: <https://is.gd/6uqMiV>
- Jiyad, Sajad. (2020). **Iraq's Impossible Choice between Iran and America**. Retrieved 2020/12/16 from The Century Foundation: <https://tcf.org/content/commentary/iraqs-impossible-choice-iran-america/>
- Juncos, Ana E.(2017). **Resilience as the new EU foreign policy paradigm: a pragmatist turn?** European Security, 26(1), 1-18.
- Kavianirad, Morad, & Booye, Chamran. (2012). **Role of Lebensraum as a Concept in Forming Iraq Foreign Policy and Political Behavior**. Geopolitics Quarterly, 8(25), 112-134. (in Persian)
- Khalaf Al-Subaihi, Moataz Ismail. (2021). **Public policy making in parliamentary systems: Foreign policy making in Iraq after change, a case study**. Journal of Legal and Political Sciences, 265-307. (in Persian)
- Khosravi, Golamreza. (2010). **Constant Internal Parameters Affecting New Iraq's Foreign Policy**. Strategic Studies Quarterly, 13(47), 59-94. (in Persian)

- Kinninmont, Jane; Stansfield, Gareth & Sirri, Omar. (2013). **Iraq on The International stage; Foreign Policy and National Identity in Transition**. London: Chatham House.
- Lottaz, Pascal. (2023). **The Future of Neutrality**. GCSP Policy Brief, 1-14. in: <https://dam.gcsp.ch/files/doc/policy-brief-4-future-of-neutrality>
- Maggiolini, Paolo. (2013). **Iraq's Foreign Policy Directions and Regional Developments**. Where does Iraqi Foreign Policy Start? ISPI, 2013.
- Mary Maher, Rehab Al-Zayadi. (03/30/2023). **Diversifying partnerships...and balancing diplomacy in Iraqi foreign policy**. Retrieved 03/30/2023 from Arab and regional studies. (in Persian)
- National Investment Commission. (2010). **The New Iraq; 2011 Discovering Business**. National Investment Commission (NIC).
- Niakooee, Amir & Sotoudeh, AliAsghar. (2016). **The Conflict Pattern of Regional and Global Actors In the Civil Wars of Iraq and Syria (2011-2015)**. Strategy, 25(3), 117-151. (in Persian)
- Niakooee, Amir, & Pirmohammadi, Saeed. (2020). **Iraq's Fragile State and Intervention of Regional and Trans-Regional Powers (2011-2018)**. Iranian Research letter of International Politics, 8(1), 191-216. (in Persian)
- Ottermann, Sharon. (2005). **IRAQ: The Role of Tribes**. Council on Foreign Relations. Retrieved: <https://www.cfr.org/backgrounder/iraq-role-tribes>
- Phua, Charles Chao Rong. (2022). **Towards Strategic Pragmatism in Foreign Policy; Cases of United States of America, China and Singapore**. Routledge.
- Pollack, Kenneth. (2011). **Prospects for Increased Iranian Influence in Iraq**. Brookings. Retrieved: <https://www.brookings.edu/articles/prospects-for-increased-iranian-influence-in-iraq/>
- Saeedi Rad, Arash; Esmaili, Mojtaba & Allakbaribanghoraey, Alimohammad. (2022). **The Whys and Wherefores of the Continuation of Failed States in MENA: From Arab Spring to Coronavirus Disease**. International Studies Journal (ISJ), 18(4), 43-64. (in Persian)
- Sajedi, Amir. (2011). **Expanding India-Israel Relations: Peripheral Plan or Alliance Strategy**. Political Science, 8(21), 57-84. (in Persian)
- Salem, Paul. (2013). **Iraq's Tangled Foreign Interests and Relations**. Carnegie, 1-36.
- Sistani, Sayyid Ali. (08/04/2003). **Translation of the text of the fatwa of Hazrat Ayatollah Grand Ayatollah Seyyed Ali Hosseini Sistani**. On the official website of Sayyed Ali Hosseini Sistani: <https://www.sistani.org/persian/statement/1527/> (in Persian)
- Tabatabaei, Ahmad & Sharegh, Zahrasadat. (2016). **The legitimacy of actions of coalition against Daesh (the Islamic state) in Syria**. Public Law Studies Quarterly, 46(1), 179-201. (in Persian)
- Taher Hassan, Dhafer. (2010). **The role of foreign investment in activating Iraqi foreign policy**. Center for International Studies, University of Baghdad, 139-156. (in Persian)

- Tishehyar, Mandana & Bahrami, Somayeh. (2018). **Iran's Pragmatic Foreign Policy toward South Caucasus in the Post-JCPOA Era**. *Central Eurasia Studies*, 11(1), 23-38. (in Persian)
- Valigholizadeh, Ali. (2014). **Study and Analysis of International Mediation Nature in the Nagorno-Karabakh Geopolitical Crisis**. *Central Asia and The Caucasus Journal*, 18(79), 105-137. (in Persian)
- Vinjamuri, Leslie & Snyder, Jack. (2012) **Principled pragmatism and the logic of consequences**. *International Theory*, 4(3), 438-448.
- Yazdani, Enayatullah; Afshari, Davood, & Rabie Nia, Bahman. (2016). **Iraq Possible future scenarios based on effective actors national, regional and international levels**. *International Relations Researches*, 6(19), 55-86. (in Persian)
- Zartman, William & Touval, Saadi. (1985). **International Mediation: Conflict Resolution and Power Politics**. *Journal of Social Issues*, 27-45.
- Zebari, Hoshyar. (2023). **Statesmen's Forum: Iraqi Foreign Minister Hoshyar Zebari A View from Iraq and the Region**. (Interviewer: C. f. Studies) Retrieved 2023/08/16 from: <https://www.youtube.com/watch?v=3pSvEfwFCQ>
- Zechariah, Marqat. (2022). **Iraq's diplomatic mediations... a rhetoric of symbolism with little substance**. Retrieved 09/10/2022 from the Arab Center for Research and Studies: <http://www.acrseg.org/43052> (in Persian)
- Zolghadr, Malek, & Najafi, Abolghasem. (2022). **The Impact of Iranian Foreign Policy on Post-Saddam Iraq's National Security**. *National Interest Studies*, 7(29), 49-74. (in Persian)

هیچ گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.